

ГЕНЕЗИС ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ СЕРВІС ТА ТУРИЗМ» (ТУРИСТСЬКА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ)

В статті характеризується спеціальність «Соціально-культурний сервіс і туризм». На основі аналізу Державних вимог до мінімуму змісту та рівня підготовки випускника та ДОС ВПО спеціальності розглядається процес її становлення та розвитку, визначається місце професійних компетенцій спеціаліста сфери туризму в кваліфікаційній характеристиці випускника, кількість дисциплін туристської спрямованості в освітній програмі.

Ключові слова: соціально-культурний сервіс, туризм, професійна туристська освіта, підготовка кадрів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток туризму в Україні стримується низькими обсягами інвестицій, недостатньою підтримкою органами державної влади й управління, недосконалістю податкової системи, незбалансованістю та нерівномірністю економічного становища і розвитку регіонів, невідповідністю до впровадження інноваційних підходів, інформаційних технологій. Проте головна причина – це відсутність висококваліфікованих кадрів.

Вирішення цієї проблеми передбачає реалізацію цілого комплексу заходів: удосконалення мережі навчальних закладів професійної освіти, створення нових галузевих стандартів, розробку нових навчальних планів і програм та ін. Висока результативність цих заходів неможлива без інтеграції з міжнародними освітніми системами. Необхідно розширювати і поглиблювати міжнародне співробітництво в галузі професійної туристської освіти, створювати та творчо впроваджувати прогресивні ідеї зарубіжного і вітчизняного досвіду, інтеграції національної системи професійної освіти в туризмі в міжнародний освітній простір.

Аналіз останніх досліджень. Професійна освіта в туризмі – відносно новий напрям професійної педагогіки, лише незначна кількість вітчизняних науковців, серед яких В. Федорченко, Л. Кнодель, Л. Чорна, О. Паламарчук, І. Сандовенко, досліджують процеси розвитку професійної туристської освіти за кордоном та працюють над впровадженням їх у навчальний процес.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте жоден з них не робив ґрунтовного аналізу процесу підготовки фахівців сфери туризму в Росії, хоча там вирішували аналогічні до наших проблеми і мали подібні стартові умови.

Тому **метою** нашої статті буде дослідження генезису системи професійної туристської освіти в Російській Федерації. В зв'язку з тим, що російська система професійної освіти в туризмі включає три напрямки підготовки, а обсяги статті обмежені, цей аналіз ми проведемо на основі вивчення найдавнішої за часом виникнення та найбільшої за кількістю ВНЗ, які її реалізують, спеціальності «Соціально-культурний сервіс та туризм».

Виклад основного матеріалу. Спеціальність «Соціально-культурний сервіс та туризм» у Класифікаторі напрямів та спеціальностей вищої професійної освіти Російської Федерації з'явилася в 1994 р.. До цього часу підготовка спеціалістів з вищою освітою для сфери туризму здійснювалася в межах інших спеціальностей як спеціалізація. Проте, необхідність розвитку внутрішнього туристського ринку вимагала підготовки висококваліфікованого спеціаліста, який би добре знав галузь. Це змусило підняти питання про доцільність відкриття суто туристського напрямку підготовки у вищій освіті, тому що в початковій та середній професійній освіті підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів для сфери туризму здійснювалися ще з радянських часів.

В 1992 р. РМАТ надали статут дослідної установи і на її базі розпочали експеримент по створенню системи безперервної туристської освіти, який через два роки закінчився введенням спеціальності «Соціально-культурний сервіс та туризм». Ще через два роки, у

грудні 1996 р., було затверджено перші ДОС ВПО Росії з туризму. В зв'язку з тим, що державні стандарти за новими освітніми програмами вищої професійної освіти дозволялося вводити не раніше, ніж через п'ять років після початку роботи за даними програмами, підготовка спеціалістів здійснювалася за Державними вимогами до мінімуму змісту та рівня підготовки випускника зі спеціальності 230500 «Соціально-культурний сервіс та туризм» [1] (далі Державні вимоги), які діяли в якості тимчасових до введення в дію ДОС ВПО Спеціальність 230500 «Соціально-культурний сервіс та туризм» 27 березня 2000 року [2] (далі Стандарт). За цим стандартом відбувалася підготовка спеціалістів протягом десяти років, до 2011 р., коли в зв'язку з переходом на дворівневу систему вищої освіти було припинено прийом на спеціальності.

Порівняння Державних вимог та Стандарту дасть можливість, на наш погляд, найбільш об'єктивно простежити генезис цієї спеціальності та її потенціал в процесі підготовки фахівця сфери туризму.

З самого початку введення спеціальність «Соціально-культурний сервіс та туризм» планувалася як надзвичайно універсальна. Поняття «соціально-культурний сервіс» включало значну кількість напрямів діяльності, тому допускалося в межах спеціальності відкриття 25 більш вузьких спеціалізацій [3]. Більшість з них належали до соціально-культурної сфери, до індустрії туризму відносилось менше третини: «Екологічний туризм», «Готельний сервіс», «Інформаційне супроводження туристсько-готельного сервісу», «Ресторанний сервіс», «Курортна справа», «Екскурсійний сервіс» і «Туризм».

Державні вимоги, як і всі російські стандарти першого покоління, розроблені і введені в дію в 1994-1996 роках, мали два основні розділи:

1. Загальна характеристика спеціальності.
2. Вимоги до рівня підготовленості осіб, які успішно завершили навчання за програмою спеціаліста.
3. Стандарт 2000 р. відносився до стандартів другого покоління, відповідно, включав сім розділів:
  4. Загальна характеристика спеціальності.
  5. Вимоги до рівня підготовки абітурієнта.
  6. Загальні вимоги до основної освітньої програми підготовки випускника.
  7. Вимоги до обов'язкового мінімуму змісту основної освітньої програми (ООП) підготовки спеціаліста з сервісу та туризму.
  8. Терміни засвоєння ООП.
  9. Вимоги до розробки та умов реалізації ООП.
  10. Вимоги до рівня підготовки випускника.

Ми не будемо зупинятися на тих аспектах, які відрізняли стандарти другого покоління від стандартів першого покоління, зосередимо увагу на тих змінах, які стосувалися сутності самої спеціальності.

Змінилася загальна характеристика спеціальності. Як і раніше, випускник отримував кваліфікацію спеціаліста з сервісу та туризму, проте об'єкт його професійної діяльності було уточнено. В Державних вимогах – це послуги, які надаються в області туризму, музейно-виставкової справи, документознавства, діловодства, готельного господарства, та пов'язані з ними інформаційні технології; в Стандарті – задоволення потреб людини в соціально-культурних та туристських послугах. Тобто відбулася переорієнтація з процесу надання послуг на задоволення потреб клієнта.

У Державних вимогах було названо чотири напрями діяльності майбутнього спеціаліста (туризм, музейно-виставкова справа, документознавство та діловодство, готельне господарство), що не відповідало всьому спектру соціально-культурної сфери. Стандарт, що було більш логічно, виділяв два напрями діяльності: соціально-культурні та туристські послуги.

Проте, визначені в кожному з документів види діяльності не співпадали з названими напрямками діяльності. В Державних вимогах мова йшла про організаційно-управлінську, науково-дослідну, туристсько-екскурсійну; музейно-виставкову, референтську діяльність; в Стандарті референтська, туристсько-екскурсійна та музейно-виставкова види діяльності були замінені на сервісну та освітню. Зазначені види діяльності були занадто загальними, і, на нашу

думку, доцільно було також виділити туристську діяльність. Подальший аналіз показує, що й у наступних розділах постійно упускається підготовка майбутнього спеціаліста до роботи в сфері туризму.

Державні вимоги містили «Загальні вимоги до освіченості спеціаліста» та «Вимоги до знань та вмінь з дисциплін». Вимоги до знань та вмінь з кожної дисципліни в Стандарті були опущені, а ось кваліфікаційна характеристика випускника значно доповнена: на відміну від попередньої, вона включала не тринадцять, а двадцять дві позиції.

В російській пресі зазначалося, що при розробці державних освітніх стандартів по спеціальності «Соціально-культурний сервіс та туризм» були враховані Кваліфікаційні вимоги (професійні стандарти) до основних посад працівників тур індустрії, проте проведений нами аналіз спростовує це повідомлення. Так, нова кваліфікаційна характеристика повторювала Державні вимоги у восьми позиціях:

- знає можливості сучасних наукових методів пізнання природи та володіє технологіями, необхідними для вирішення задач, які мають природничий зміст і виникають при виконанні професійних функцій;
- знає законодавство в сфері соціально-культурного сервісу і туризму (СКС і Т);
- знає норми ділової письмової та усної мови, процеси організації ефективної мовної комунікації в сфері СКС і Т;
- знає сучасні інформаційні технології та володіє методами збору, зберігання та обробки даних при підготовці рішень у СКС і Т;
- має наукову уяву про здоровий спосіб життя, дію рекреації на людину, володіє вміннями та навичками фізичного самовдосконалення;
- розуміє соціальну значущість своєї майбутньої професії;
- здатен вести професійну діяльність в іншомовному середовищі;
- здатен до переоцінки накопиченого досвіду, уміє отримувати нові знання, використовувати сучасні наукові технології.
- Крім того, тепер від випускника очікували:
- знання основ сучасних дисциплін про людину та її потреби; методи задоволення соціальних та культурних потреб індивіда, сім'ї, суспільства;
- знання естетичних та правових норм, які регулюють ставлення людини до людини, людини до суспільства та суспільства до людини, вміє враховувати їх при розробці екологічних та соціокультурних проектів;
- знання умов формування ринку послуг СКС і Т;
- участь в організації, плануванні та удосконаленні діяльності служб СКС і Т;
- здатність, розробляючи стратегію та тактику, забезпечувати діяльність підприємств та організацій, які надають послуги зі СКС і Т;
- користування кількома іноземними мовами при наданні послуг;
- забезпечення комплексного обслуговування споживачів послуг;
- володіння прийомами та методами формування системи міжособистісного спілкування;
- знання та навички по розробці та впровадженню інноваційних технологій в СКС і Т;
- знання організації та забезпечення контролю якості послуг;
- вміння забезпечити систему заходів по підвищенню якості послуг підприємств СКС і Т;
- знання технології прийняття рішень в екстремальних ситуаціях та забезпечення безпеки життєдіяльності.

Наведений нами перелік переконує, що кваліфікаційна характеристика випускника визначала вимоги до спеціаліста в соціокультурному сервісі в цілому, тому туризм хоч і був заявлений у назві, в кваліфікаційній характеристиці він практично не прозвучав. Крім того, вона слабо узгоджувалася з приведеними раніше видами діяльності. Тому, незважаючи на доповнення, внесені в загальну характеристику спеціальності та кваліфікаційну характеристику випускника, мусимо відзначити, що суттєвих покращень навчального процесу з точки зору підготовки фахівця сфери туризму очікувати не доводилося.

Наступний розділ Стандартів проголошував можливість випускника продовжити освіту в аспірантурі, проте не вказувалося за яким напрямом, що досить цікаво, враховуючи невирішеність цього питання в Україні. Інші розділи Стандарту, типові для всіх спеціальностей, ми опускаємо, з тим, щоб більш детально зупинитися на змісті підготовки майбутнього спеціаліста.

Дисципліни освітньої програми підготовки спеціаліста з сервісу та туризму розподілялися за циклами. Кожен з циклів (крім «Дисципліни спеціалізації») у Державних вимогах включав перелік обов'язкових для вивчення дисциплін та години, які виділялися для дисциплін за вибором студента. В Стандартах виділялися три компоненти: федеральний (дисципліни, які визначаються стандартом та забезпечують обов'язковий мінімум змісту ООП), національно-регіональний (дисципліни, які забезпечують підготовку випускника у відповідності до поданої у стандарті кваліфікаційної характеристики) та дисципліни за вибором студента.

За Державними вимогами вузи мали можливість заповнювати 17,9% часу, відведеного на теоретичне навчання по цим блокам та повністю визначали перелік дисциплін спеціалізації, отже в цілому третина дисциплін навчальної програми визначалися на місцях. З прийняттям Стандарту співвідношення змінилося. Спеціалізація 230505 «Туризм» здійснювалася за рахунок дисциплін спеціалізації (2052 год., 24,8% від загальної кількості годин теоретичного навчання), які повністю визначалися ВНЗ. Крім того, навчальний заклад мав можливість самостійно визначати дисципліни регіонально-національного компоненту та дисципліни за вибором студента (по 570 год.). В результаті навчальний план на 39% компонувався навчальним закладом, що, на наш погляд, давало значні можливості для забезпечення необхідного рівня підготовки фахівця сфери туризму.

Порівнюючи зміни в розподілі навчального часу за циклами дисциплін (табл. 1), звертаємо увагу, що виділення годин на дисципліни національно-регіонального компоненту відбулося в основному за рахунок годин, які відводилися на дисципліни за вибором студента. Збільшення кількості годин, які відводилися на вивчення дисциплін спеціалізації з 1300 год. до 2052 год., відбулося за рахунок скорочення об'єму дисциплін спеціальності, скорочення об'ємів інших циклів було незначним.

Таблиця 1

Розподіл навчального часу за циклами освітньої програми спеціальності «Соціально-культурний сервіс та туризм»

Цикли підготовки	Навчальний час (академ. годин / %)	
	Державні вимоги до змісту та рівня підготовки випускника	ДОС ВПО, 2000 р.
Загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни (ГСЭ.00) В т.ч.: - федеральний компонент - національно-регіональний (вузівський) компонент - за вибором студента	1800 (21,7 %) немає даних немає даних немає даних	1800 (21,7 %) 1260 (70%) 270 (15%) 270 (15%)
Математичні та загально природничі дисципліни (ЕН.00) В т.ч.: - федеральний компонент - національно-регіональний (вузівський) компонент - за вибором студента	640 (7,7 %) 510 (80%) - 130 (20%)	600 (7,3%) 500 (83%) 50 (8,3%) 50 (8,3%)
Загальнопрофесійні дисципліни (ОПД.00) В т.ч.: - федеральний компонент - національно-регіональний (вузівський) компонент	2820 (34 %) 2420 (85,8%) -	2500 (30,3%) 2000 (80%) 250 (10%)

- за вибором студента	400 (14,1%)	250 (10%)
Дисципліни спеціальності (ДС.01) В т.ч.:	1290 (15,5 %)	860 (10,4%)
- федеральний компонент	970 (75,2%)	860 (100%)
- за вибором студента	320 (24,8%)	-
Дисципліни спеціалізації (ДС.02) В т.ч.	1300 (15,7 %).	2052 (24,8%)
- за вибором ВНЗ	1300 (100%)	2052 (100%)
Факультативи* В т.ч.	450 (5,4%)	450 (5,4%)
- <i>військова підготовка</i>	450 (100%)	450 (100%)
Разом за циклами В т.ч.:	8300	8262
- федеральний компонент	4350 (67%)	3810 (59%)
- за вибором ВНЗ	1300 (20%)	2352 (36,4%)
- за вибором студента	850 (13%)	300 (4,6%)
Практика	14 тижнів	14 тижнів

*до уваги не бралися години циклу «Загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни», в зв'язку з тим, що в Державних вимогах не вказано об'єм часу для вивчення дисциплін за вибором студента.

В Стандарті також було запропоновано новий перелік дисциплін, які склали федеральний компонент ООП. (Див. табл. 2)

Таблиця 2

Порівняння обов'язкового мінімуму змісту основної освітньої програми

Дисципліни, які зникли	Реорганізовані дисциплін	Дисциплін, які залишилися	Нові дисципліни
Загальні математичні та природничо-наукові дисципліни			
-	Математика та Інформатика – Математика та інформатика	- Концепції сучасного природознавства - Екологія	-
Загально професійні дисципліни			
- Історія світових цивілізацій - Соціальна робота - Соціальна психологія - Російська та зарубіжна література	- Професійна етика та Основи естетики – Професійна етика та естетика - Економіка СКС і Т – Економіка та підприємництво в СКС і Т - Інформаційні технології в СКС і Т та Сучасні засоби оргтехніки – Інформаційні технології в СКС і Т. Оргтехніка - Риторика та основи ділового мовлення – Мовленнєва комунікація - Основи мистецтвознавства – Світова культура та мистецтво	- Валеологія - Іноземна мова (друга)	- Людина та її потреби - Сервісна діяльність - Психодіагностика - Психологічний практикум - Методи наукових досліджень - Стандартизація та сертифікація соціально-культурних та туристських послуг - Безпека життєдіяльності

	- Менеджмент та маркетинг в СКС і Т – Менеджмент в СКС і Т та Маркетинг в СКС і Т (були в блоці Дисципліни спеціальності)		
Дисципліни спеціальності			
- Управління СКС і Т - Право - Екскурсійна та виставкова робота	- Соціальні технології в СКС і Т - Техніка та технологія СКС і Т	- Реклама в СКС та туризмі	- Правове забезпечення СКС і Т - Зв'язок з громадськістю (Паблік рілейшнз) - Документаційне забезпечення управління СКС і Т - Інновації в СКС і Т

Цикл «Загальні математичні та природничо-наукові дисципліни» не зазнав серйозних змін: незначне скорочення годин привело до об'єднання дисциплін «Математика» та «Інформатика». В результаті державний компонент склали три дисципліни.

Значні зміни відбулися в циклах «Загально професійні дисципліни» та «Дисципліни спеціалізації» – змінився підхід до визначення об'єкту вивчення дисциплін: соціально-культурна сфера була змінена на соціально-культурний сервіс. Близько третини дисциплін було виключено, проте подальший аналіз навчальних планів ВНЗ показав, що вони продовжують вивчатися у національно-регіональному компоненті. З'явився цілий ряд нових дисциплін, проте це не були дисципліни туристської спеціалізації.

Стандарт визначав тривалість теоретичного навчання (не менше 153 тижнів) та практики (14 тижнів), об'єм аудиторних занять (не більше 27 годин на тиждень). Також обумовлювалися вимоги до кадрового, матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення навчального процесу, до організації практик, рівня підготовки випускника по спеціальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений нами аналіз довів, що, незважаючи на всі прогресивні нововведення, спеціальність «Соціально-культурний сервіс та туризм» протягом свого існування не забезпечувала професійну підготовку фахівців сфери туризму. Туризм значився лише в назві спеціальності, проте кваліфікаційна характеристика випускника не містила професійних компетенцій, необхідних для роботи в сфері туризму; ООП – переліку дисциплін туристської спеціалізації.

Підготовка спеціаліста для підприємств сфери туризму могла здійснюватися лише в межах дисциплін спеціалізації, які визначалися ВНЗ. Наскільки їм вдалося забезпечити високий рівень підготовки цих фахівців ми визначимо в подальших дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Государственные требования к минимуму содержания и уровню подготовки выпускника по специальности 230500 - Социально-культурный сервис и туризм. - [Введ. 16.01.96]. – М.: Изд-во стандартов, 1996. – 17 с.
2. ГОС ВПО Специальность 230500 Социально-культурный сервис и туризм. Квалификация специалист по социально-культурному сервису и туризму. - [Введ. 27.03.2000]. – М.: Изд-во стандартов, 2000. – 28 с.
3. Соціально-культурний сервіс та туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uceba.ru/spec/358.html>.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2012.

Г. П. Щука. Генезис содержания подготовки специалистов по специальности «Социально-культурный сервис и туризм» (туристское образование в Российской Федерации).

В статье дается характеристика специальности «Социально-культурный сервис и туризм». На основе анализа Государственных требований к минимуму содержания и уровню подготовки выпускника и ГОС ВПО специальности рассматривается процесс ее становления и развития, определяется место профессиональных компетенций специалиста сферы туризма в квалификационной характеристике выпускника, количество дисциплин туристской направленности в образовательной программе.

Ключевые слова: *социально-культурный сервис, туризм, профессиональное туристское образование, подготовка кадров.*

G. Shchuka. Genesis of Content of Professional Training in Speciality «Social Cultured Service and Tourism» (Tourist Education in Russian Federation).

In the article description of speciality «Social cultured service and tourism» is given. On the basis of analysis of the State requirements to minimum of content and level of preparation of graduating student of higher professional education the process of its becoming and development is examined, the location of professional jurisdictions of specialist of sphere of tourism is determined in qualifying description of graduating student.

Keywords: *social cultured service, tourism, trade tourist education, training of personnels*